

УДК 37:179.9:373.2

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВИХ ВЗАЄМИН МІЖ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ

Полякова О. П.

У статті на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних досліджень розглянуто нагальну потребу формування доброзичливих взаємин між дітьми старшого дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу. З'ясовано сутність поняття "доброзичливі взаємини". Визначено основні проблеми, які потребують вирішення.

Ключові слова: доброзичливість, взаємини, старші дошкільники.

В статье на основании теоретического анализа психолого-педагогических исследований рассмотрена насущная потребность формирования доброжелательных взаимных отношений между детьми старшего дошкольного возраста в условиях дошкольного учебного заведения. Установлена сущность понятия "доброжелательные взаимные отношения". Определены основные проблемы, требующие решения.

Ключевые слова: доброжелательность, взаимность, старшие дошкольники.

Based on theoretical analysis of psycho-pedagogical studies, the author considers the necessity of forming friendly relationships among senior preschoolers in conditions of a preschool educational institution. The essence of the notion of "friendly relationships" is defined. The main problems that require solution are identified.

Key words: well-wishing, reciprocity, senior preschoolers.

Актуальність проблеми формування доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками не викликає сумніву. У наш час прояви кращих людських якостей – гуманності, доброзичливості, безкорисливої допомоги, співчуття – стали "не модними". Все більше звикаємо до проявів насилля, агресії (не в останню чергу завдяки телевізору, пресі, інтернету), до байдужості та черствості у повсякденні.

Кризові явища – зниження матеріального добробуту, втрата авторитету моральних цінностей спричиняють зміни в духовному житті нації, деформують правила поведінки. До того ж сучасні реальності з економічними пріоритетами, прагматичними орієнтаціями на вузькоспрямовані чесноти, такі як енергійність і діловитість, витісняють людяність, доброзичливість, душевність. При цьому помітна деформація системи цінностей особистості, егоїстичні прагнення у мотиваційній ієрархії починають посідати провідне місце, спостерігається нерозвиненість моральних почуттів.

Така тенденція у щоденних стосунках породжує індивідуальне ставлення особистості до дотримання вироблених людством етичних норм і моральних принципів. Вирішення таких проблем багато в чому покладається на навчально-виховні заклади. Характеристики і якості, які зараз прагнуть прищепити підростаючому поколінню освітні інститути, орієнтуючись на філософію гуманізму, релігійні принципи, часто густо виявляються незатребуваними, оскільки не допомагають людині ефективно діяти в сучасних умовах виживання. Звідси впливає важливість завдання навчання і виховання у визначенні змісту і форм впливу на формування у підростаючої особистості такої риси характеру, як доброзичливість.

Метою статті є теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень формування моральних якостей особистості, визначення сутності поняття "доброзичливі взаємини" та окреслено основні проблеми, які потребують вирішення.

Словник української мови тлумачить доброзичливість як моральну якість, притаманну доброзичливій людині. А доброзичлива людина – та, яка зичить людям добра, співчутливо ставиться до інших, дбає, піклується про них, виражає до них добре ставлення, прихильність, приязнь. Поняття "взаємини" трактується як взаємні стосунки між ким-небудь [1].

Доброзичливість – ставлення до людини, орієнтоване на сприяння її блага, на здійснення добра. Суб'єктивно доброзичливість проявляється в прихильності,

симпатії, співчутті. З моральної точки зору доброзичливість є обов'язком людини, а стосовно всіх людей вимога доброзичливості визначається мораллю рівності людей і правом кожної людини на повагу.

Виховання первинних моральних якостей у дошкільників є насущною проблемою суспільного характеру. Основним простором вияву моральних якостей виступають доброзичливі взаємовідносини. Доброзичливість – фундаментальне моральне поняття, що характеризується готовністю і здатністю особистості свідомо слідувати добру. Ознаки доброзичливості завжди співвіднесені з вищою, самодостатньою ціллю і співпадають з людською довершеністю. Добро в першу чергу пов'язане з умінням радіти і жаліти, відгукуватись на почуття інших і тримати свою душу відкритою. Вони проявляються в особистісних взаєминах, які набувають дедалі більшої значущості.

Дитина навчається рахуватися з думкою інших, співчувати та турбуватися, домовлятися і поступатися, співпереживати і ставити себе на місце ровесника. В. Сухомлинський писав: "Мистецтво облагороднення дитини найвищими почуттями і переживаннями є мистецтвом співпереживання. Я добивався того, щоб ще з дитячих років людина розуміла і відчувала серцем найтонші рухи іншої людини" [5].

Узагальнюючи різні тлумачення поняття "доброзичливі взаємини", можна дати визначення інтегрованому поняттю вищеназваної дефініції. Погоджуємося з багатьма визначеннями науковців стосовно поняття "доброзичливі взаємини", але в контексті нашого наукового дослідження вважаємо, що доброзичливі взаємини між старшими дошкільниками це – турбота про потреби, запити і бажання людей, уважність до їхніх проблем, інтересів; співчуття до навколишніх, готовність прийти на допомогу.

Проблема виховання моральних якостей, гуманних цінностей у дітей завжди була в центрі уваги дослідників. Значний внесок у розвиток цього питання внесли І. Ващенко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Теоретичні засади проблеми морального виховання відображені в працях психологів і педагогів І. Беха, Л. Виготського, Г. Жирської, І. Кона та ін.

У наукових доробках І. Беха, В. Білоусової, А. Богуш, О. Коберника, Т. Кравченко, В. Кременя, В. Кузя, А. Маслоу, Т. Поніманської, І. Рогальської, О. Сухомлинської та ін. акцентовано увагу на необхідності якомога раніше знайомити дітей з моральними поняттями, увлеченнями, навчати доброти, виховувати в них відповідні особистісні якості.

Теоретичну основу проблеми склали: особистісно орієнтований підхід до виховання (І. Бех, О. Коберник, Н. Ничкало, В. Оржеховська, Т. Поніманська, Р. Пріма, О. Савченко, Н. Гавриш, О. Сухомлинська), положення філософської і психолого-педагогічної науки про сутність гуманізму і гуманізацію виховання (Ш. Амонашвілі, І. Бех, М. Бубер, І. Кант, О. Кононко, В. Лекторський, Дж. Локк, А. Маслоу, К. Роджерс, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський), про сучасні концепції дошкільного виховання (Л. Артемова, А. Богуш, Л. Калуська, О. Кононко, Н. Лисенко, Т. Поніманська та ін.), про психологічні закономірності розвитку дітей дошкільного віку (Л. Виготський, Л. Долинська, О. Запорожець, Д. Ельконін, Г. Костюк, С. Ладивір, А. Люблінська, В. Мухіна, Т. Піроженко, О. Скрипченко та ін.), про закономірності морального розвитку особистості в дошкільному віці (Л. Артемова, Р. Буре, В. Кузьменко, В. Нечаєва, Т. Поніманська).

Окремі аспекти виховання моральної особистості дошкільника вивчалися багатьма науковцями: формування моральної поведінки старших дошкільників (Л. Врочинська, Н. Цуканова та ін.), особливості становлення у дошкільному віці ціннісного ставлення до однолітків, виховання людяності (Т. Поніманська, Ю. Приходько, Т. Репіна та ін.), специфіку прояву гуманних взаємин дошкільників (Л. Артемова, А. Гончаренко, В. Котирло, О. Смірнова, Т. Фасолько та ін.), проблеми морально-етичного та духовного розвитку особистості (І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кисельова, В. Плахтій, О. Сухомлинська, Н. Химич та ін.).

Наукові праці розглядають: питання формування моральних почуттів (О. Кульчицька), проблему морального розвитку особистості визначають як одну із базових засад загальнолюдських моральних цінностей (В. Киричок, В. Кузьменко, Т. Поніманська, К. Чорна), з проблеми морального розвитку особистості (Л. Артемова, В. Кузьменко, Т. Поніманська, Ю. Приходько, К. Чорна).

Як активний суб'єкт життєдіяльності дошкільник оволодіває вмінням планувати та організовувати діяльність, самореалізовуватися, усвідомлювати навколишній світ та самого себе (Т. Антонова, І. Княжева, Я. Неверович). Процес взаємовпливу, спільної взаємодії перетворюється на взаємовідносини, суть яких полягає в результативності взаємних зусиль партнерів (В. Білоусова, О. Запорожець, Я. Коломинський). Дитина дошкільного віку здатна до відносно свідомої поведінки, у неї розвивається відчуття реальності, вона здатна до початкового самопізнання (С. Тищенко, Д. Фельдштейн). Дослідження особливостей розвитку моральних почуттів, моральної вихованості дошкільників здійснено Л. Артемовою, В. Павленчик, Ю. Приходько. Наголошуючи на виваженості та тривалості педагогічного впливу, науковці розглядають моральність як результат ефективного життєвого процесу, що відображає міру прийняття дитиною соціальних норм та її життєву позицію щодо цінностей культури.

Моральні взаємовідносини є джерелом моральних уявлень, знань, які переходять у мотиви, почуття та відповідні дії. І як результат – вироблення доброзичливих взаємин між однолітками та втілення їх у повсякденне життя. У багатьох роботах як вітчизняних так і зарубіжних вчених ми знаходимо підтвердження нашої думки. Так, Л. Артемова, А. Запорожець, Д. Лешлі, О. Сухомлинська у своїх працях наголошують, що знання, які не ґрунтуються на моральних почуттях, емоціях і цінностях, мають формальний характер, а тому не можуть виховувати у дитини доброзичливе та чуйне ставлення до інших.

Отже, значне місце у формуванні доброзичливих взаємин особистості належить емоційній вразливості дитини. У своїх дослідженнях В. Плахтій зазначала, що існує двосторонній зв'язок, коли поведінка залежить від рівня моральних знань, а дієвість моральних знань перевіряється діяльністю дитини. Тому дія у вигляді вчинку чи поведінки може свідчити про моральну свідомість дитини.

Повністю розділяємо погляди І. Бежа, згідно з якими важливу роль у вихованості особистості відіграють вчинки. Вони є важливим показником морального розвитку особистості, оскільки за їхнього функціонування відбувається "поступове відбрунькування самої моральної цінності від суб'єкта", на якого її спрямовано, й надання їй безпосередньої суб'єктивної значущості як спонуки до відповідної моральної дії. Морально вихованим вважається не той, хто може діяти морально, а той, хто не може чинити аморально. Для цього потрібні не лише знання у сфері моралі, а й моральні почуття, мотиви поведінки [3].

Дослідник О. Кононко зазначає, що якості особистості є найважливішими та сутнісними для особистісного зростання, на них базується фундамент особистісної культури дошкільника. У сучасній програмі "Я у Світі" автор виділяє один із показників компетентності дошкільника – сформованість моральних якостей особистості. Базовий рівень якостей визначає і дає нижню межу сформованості моральних якостей дошкільника: визнання чеснот і переваг інших людей, здатність розуміти інших, змогу ставати на їхнє місце, співпереживати їм, допомагати за власним бажанням, робити людям добро, не розраховуючи на винагороду [2].

У зазначених наукових дослідженнях акцентується увага на тому, що гарне ставлення тільки до своїх близьких, родичів ще не показник справжньої доброти, щирості, доброзичливості особистості. Доброзичливе взаємне ставлення один до одного не залежить від рівня освіти батьків та їх соціального становища. Становлення та формування доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками відбувається у специфічних для означеного віку видах діяльності – ігровій, навчальній, комунікативній, мистецькій, мовленнєвій та трудовій. Зміст, форма та динаміка взаємин старших дошкільників суттєво залежить від специфіки їх виховання в сім'ї та дошкільному навчальному закладі. Характер доброзичливих взаємин батьків і педагогів з дітьми слугують орієнтовною моделлю побудови дошкільниками контактів з однолітками. Значною мірою на доброзичливі взаємини між дошкільниками впливають їх індивідуальний досвід налагодження взаємодії та прихильність до ровесника.

Авторами з'ясовано, що емоційне ставлення до партнера відображає і реулює взаємодію з ним (В. Білоусова, В. Киричок, В. Котирло, О. Кульчицька, Я. Неверович, Л. Проколієнко). Здатність до емпатії передбачає розуміння дитиною емоційного стану іншого, здатність відтворювати його в собі, виявляти елементарний такт, співчуття, доброзичливість, культуру взаємин. За свідченням фахівців, соціальні

емоції дошкільника з віком змістово і структурно ускладнюються, обумовлюючись появою нових видів діяльності та взаємовідносин.

Гру як пріоритетний вид проявів життєвих вражень, що є необхідною потребою, закладеною в самій природі дитини, розглядали науковці Т. Алексеєнко, Н. Анікеєва, Л. Артемова, Н. Палій, В. Шильгаві та ін. Підхід до досліджуваної проблеми ґрунтується на важливому доробку Л. Виготського, Д. Ельконіна, В. Нечаєвої, А. Палій щодо гри як провідної діяльності, її впливу на розвиток особистості. Вказані автори стверджують, що гра підносить дитину на вищий щабель соціального досвіду, забезпечує становлення моральності, полегшує і прискорює процес оволодіння мистецтвом людських взаємин на основі емоційного ставлення до партнера.

Провідну роль у формуванні доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками відіграє мистецтво, зокрема театр як засіб виховання духовних цінностей, що сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери дошкільників. Реальний стан взаємин дошкільників формується під впливом спілкування з авторитетними дорослими, переважно в сім'ї з батьками.

Театралізована гра сприяє створенню позитивного настрою дітей, має важливе значення для їх виховання, навчання і розвитку (Т. Аболіна, Д. Ельконін, А. Єршова, А. Макаренко, Ж. Піаже, А. Щербо, М. Якобсон та ін.). Саме багатогранність різноманітних форм театралізованої діяльності виступає домінантою в навчально-виховному процесі формування доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками.

Театралізована діяльність допомагає дітям не тільки оволодіти знаннями в галузі мистецтва, а й при педагогічно доцільній організації та оптимальному доборі методів виховного впливу стає дійовим чинником формування доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками. Доброзичливість включає в себе знання дитини про моральні норми, які проявляються: у співчутті, співпереживанні, співрадності, тактовності та турботливості; здатності входити в стан іншої людини через усвідомлення власних переживань; у повсякденній поведінці без впливу зовнішнього середовища.

Висновки:

1. Дошкільний вік є найбільш сенситивним у вихованні моральних якостей старших дошкільників.

2. Доброзичливість – це турбота про потреби, запити і бажання людей, уважність до їхніх проблем, інтересів; співчуття до навколишніх, готовність прийти на допомогу.

3. Доброзичливі взаємини між однолітками формуються в діяльності у справах і вчинках, а не успадковуються від батьків і не передаються за допомогою вербальних засобів. Вони починаються з відчуження й розуміння психологічного стану іншої людини, виявляється в емпатійності, тактовності та щирій допомозі.

4. Доброзичливі взаємини між однолітками є складовою культури поведінки й виступають регулятором суспільних відносин.

5. Проведений аналіз науково-методичної літератури свідчить, що накопичено певний досвід використання поліфункціонального потенціалу мистецтва, зокрема театралізованої діяльності в моральному вихованні.

Водночас у реальному сьогоденні виховні можливості мистецької діяльності використовуються недостатньо і потребують дослідження педагогічних умов у ефективному формуванні доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками у процесі мистецької діяльності.

Література

1. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. – К., – 1970.
Т. 1. – 1970. – С. 345.
Т. 2. – 1971. – С. 325.
2. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" (нова редакція) : у 2 ч. – К. : ТОВ "МЦФЕР-Україна", 2014.
Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. наук. кер. О. Л. Кононко. – 2014. – 452 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003.
Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади – 2003. – 344 с.
4. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1969. – 244 с.